

NENAD FABIJANIĆ

ZAGREB U ŠKARAMA

KRITIKE – POLEMIKE – KOMENTARI

SNJEŠKA KNEŽEVIĆ

ZAGREB IN SCISSORS

CRITIQUES – POLEMICS – COMMENTARIES

SNJEŠKA KNEŽEVIĆ

The fifth recently published book by art historian dr.sc. Snješka Knežević contains a collection of her critiques, public polemics and commentaries on cultural life that were previously published in magazines, newspapers and on web sites mainly between 2014 and 2016. The book contains 32 thematically related texts classified in nine groups. The author focuses on the urban and cultural life of Zagreb, the use of public space, preservation and devastation of cultural heritage, attitudes towards city parks, contemporary monument presentation and architectural issues such as interpolations in Zagreb. Although Zagreb is her main topic of interest, the book also contains several texts dedicated to a similar range of culture-related problems in other cities (Dubrovnik and Bjelovar). The book is lavishly illustrated with interesting graphic design in which the photographs are used as a tool for a critical look at some spatial situations rather than just a book decoration.

UPI-2M PLUS d.o.o.
Zagreb, 2018.

Str. 256, ilustrirano; podrijetlo tekstova, podrijetlo ilustracija, kazalo imena, biljeska o autorici
[25/20 cm, kolor, meki uvez]

Urednica: Silvana Buconjić
Recenzenti: Nenad Fabijanić, Marijan Hrzic, Saša Šimpraga
Oblikovanje: Srećko Škrinjaric
Tisak: Printera Grupa d.o.o.

ISBN 978-953-7703-51-6
CIP 000972476 [NSK Zagreb]

Biljeska s predstavljanja knjige
u utorak, 22. svibnja 2018. u 19 sati.

Uz autoricu sudjelovali su:

Marcel Bacić, likovni umjetnik i kritičar

prof. **Nenad Fabijanić**, arhitekt

Željko Žutelija, novinar i publicist

Dr.sc. Snješka Knežević, znanstvena savjetnica, povjesničarka umjetnosti, novinarka, književna prevoditeljica... Vrstan je, zasigurno najbolji poznavatelj povijesti zagrebačke arhitekture i urbanizma 19. st. i početka 20. st. (protomoderna), nezavisni autor, pisac antologijskih knjiga; iza koje, po poznatom kliseju interesnih frakcija, ne stoji nijedna institucija, organizacija, stranka, lobby, frakcija urbane gerile, medij ili vidljivo-nevidljivi mecena.

Objavila je četiri knjige posvećene urbanističko-arhitektonskim i kulturno-povijesnim temama Zagreba: *Zrinjevac – 1873.-1993.* (1994.), *Zagrebačka Zelena potkova* (1996.), *Zagrebu u središtu* (2003.) i *Zagreb: grad, memorija art* (2011.), stotinjak znanstvenih i stručnih te publicističkih radova, uredila više stručnih knjiga, zbornika i časopisa, izradila tridesetak elaborata i povijesnih ekspertiza na području zaštite kulturnih dobara, prevela s njemačkoga niz romana, drama i teorijskih tekstova.

Na Trećem programu Hrvatskoga radija od 2003. uređuje emisiju „Bastina, mi i svijet“ (dosad realizirano 620 emisija).

U ovoj knjizi mnoga se imena pojavljuju više puta. Svjestan činjenice da se i moje ime spo-

minje u knjizi, djelomično mi postavlja granice moga doprinosa i priloga pri predstavljanju ove izuzetne knjige, ali s druge strane pruža posebno zadovoljstvo. Spominju se, najčešće, usporedno, ali ne i „ruku pod ruku“, dva anti-poda, po stručnosti i funkciji, dva Milana... Koja, kako i zasto? – razlaže knjiga.

Što to zimi, i s proljeca i ljeti fascinira posjetitelje klizališta i koncerata, povezanih s ležernim druženjem na travnjacima Tomislavca? Zacijelo ne ugostiteljska ponuda: kobasice, pivo, kuhana ili nekuhana rakija i vino, oduvijek uvriježeni na sajmovima, po svojoj prilici ni programi kakvi su se u onodobnom ruhu i dizajnu odvijali na zagrebačkim trgovima dok je na njima bilo stocno sajmište – na Zrinjevcu od 1830-ih do 1870., kada se počeo preuređivati u park; na današnjem Trgu marsala Tita (Trgu Republike Hrvatske!?) od 1872. do 1890., kada je fihplac protjeran, a očito ni klizanje, jer boljih i većih klizališta ima i drugdje. To je, kako to reklamiraju sami začetnici i provoditelji – jedinstvena scena što je čine Umjetnički paviljon i dekorativni obodi tog trga, a nadasve pogled – do katedrale, Gornjega grada i Medvednice. I kad je riječ o Zrinjevcu, koji se prigodnim okrećenim daščarama već od 2000-ih nepokolebljivo pretvara u sajmište – to je pokrov platana, to je Glazbeni paviljon, to su palače koji uokviruju taj trg: HAZU, Moderna galerija, Arheološki muzej, pa i božeprosti – opasna Sudbena palača. A tu scenu, danju rogotatnu do ružnu, s bezbroj odbojnih detalja – snopovima kabela, spremnika, kojekakvih kanti, nepospremljene ambalaze i nemaskirane unutrašnjosti koliba

kojima se tepe kao o „adventskim kucicama“; to klizalište, nespojivo s parkom kao tehnički objekt i surova interpolacija – sve to noću iluminacija pretvara u iluziju koja poziva na konzumaciju „magije“.

Ta magija zasnovana je na najodličnijem nositelju zagrebačkoga urbanog identiteta i kulture: monumentalnom parkovnom okviru donjogradskog središta, takozvanoj i pogrešno zvanoj Lenucijevoj potkovi. Posrijedi je skupno umjetničko djelo (Gesamtkunstwerk), u kojoj podjednako važnu ulogu igraju urbanizam, arhitektura, hortikultura i skulptura. No taj se veličanstveni ansambl magično posreduje samo noću, kad se vidi samo ono što je na umu režiseru: pojedini atraktivni detalji građevina ili cjeline u difuznom ili točkastom svjetlu, i to šarenom, što šarenijem. Tada se umijećem iluzionista/opsjenara taj privid, taj nestvarni, strogo omeđen i kontrolirani ambijent, ta vašarska varka nudi kao poprište radosti iznudene „bajkom“ adventa, koji pak s katoličkim adventom nema ama baš nikakve veze, a puki je poziv na sumnjiv sajamski konzum i kvazidruštenost koja ispari kao svaki mamurluk. U stvarnome svijetu nakon toga ostaje samo smeće.

Sve nasliedeno vrijedno, jedinstveno i autohtono, sve što se proglašava kulturnim dobrom i visoko sticenom baštinom – dozlabora lice mjereno, jer se nemilice krmci – sve to služi kao sirovina industrije zabave koja je, čini se, dominantna preokupacija turizma i takozvanoga kulturnog turizma, barem onoga kako se predstavlja i poima u našoj varoši i državi. Ona prozdrljivo, zvjerski i neselektivno guta sve, a

svojem proizvodu pripisuje nadnaravna i kazimatična svojstva: vrhunsku promociju zemlje i ljudi, prirode i baštine, o kakvoj politika, kultura i druge prizemne discipline ne mogu sanjati niti je dosegnuti. Glavni je alat te samozadane misije prekomjerna, sofisticirana i nadasve skupa propaganda, koja sve aranzira u slike kiča i obmane. Dovoljno je pregledati turističke prospekte kao obećanja sreće otkrica konzumiranja čuda. [S. K.]

ZAGREB U ŠKARAMA

Škare – alat, simbol, ovdje metafora. Sastoji se od dviju metalnih oštrica spojenih na takav način da oštrim bridovima klize jedna o drugu. Oblikom svedenim na svoju elementarnu funkciju, taj genijalni pra-izum vidim u kolekciji nekoga imaginarnog muzeja kao arhetipski simbol produkt dizajna. Ovisno o ruci i namjeri režu, uništavaju ili kroje, kreiraju... sve... i svilu, kao u intimi Irene Vrkljan, i grad kod Snješke Knežević. Upućuju na njegovo sjećanje, komadanje, prekravanje i patvorenje.

U skiciranoj situaciji baštine povjesničar grada (urbanizma i arhitekture, kontinuiteta i identiteta) mora se usredotočiti na etičku misiju, ima li moralne svijesti. Drugim riječima, upozoriti na simptome razaranja, a zagovarati putove sanacije i trajnog očuvanja. Rastakanje ne prijeti samo baštini nego i populaciji – ili jednostavnije: kulturi i društvu, što ponovno i ponovno navraća na esencijalnu temu identiteta i opstojnosti. [S. K.]

Slučajevi provociraju i inspiriraju književnike, po njima nastaju književna djela. Sada, ovdje, samo DJELO je rijetkost, primjer i SLUČAJ – konceptualno smjerno komponirana, posebna i nesvakidašnja zbirka kritičko-analitičkih tekstova.

Napisati ovakvu knjigu znači predstaviti se, u potpunosti i s namjerom: knjigu valja svrstati u tematski posebnu, literarnu vrstu, ... a pritom sebe samu bez predušljaja u rijedak, gotovo nepostojeći (s)pisateljski krug. Knjiga je posebna jer da je nema, druge ne bi bilo. Svi koji su se književnim jezikom i obradom dotakli ovoga grada i ove sredine, a nisu isključivo znanstveno usmjereni povjesničari ili dokumentaristi, od Matoša do Milčeca, posve su daleko. I Radovan Ivančević nastupao je posve drugačije. Za usporedbe, čini mi se, nema potrebe.

Snješka Knežević unatrag desetak godina sustavno prati proces negativnih promjena u po-

vijesnom središtu Zagreba: na spomeničkoj baštini, ambijentima i pojedinačnim objektima ili sklopovima... Upozorava na materijalnu i simboličnu degradaciju, apelira na odnos poštovanja prema identitetski najvažnijim i najkarakterističnijim prostorima Zagreba, upozorava na njihovu nedovoljnu uredenost i na potrebu smišljenih obnoviteljskih zahvata. Drugim riječima: na obvezu čuvanja i zaštite.

Zalazi i u druge hrvatske sredine: Dubrovnik, Rijeku, Bjelovar, a katkad i drugdje, kada obrazlaže pojam i smisao projekta „Europska prijestolnica kulture”.

U najširem smislu, S. K. bavi se odlučujucim temeljima civilizacijskog standarda – pismom i gradom. Problematizira sve vezano za ugrožavanje DOSTOJNOG ŽIVOTA U ZAJEDNIŠTVU, u organiziranom i oblikovanom GRADU, ovom ili negdje drugdje u Hrvatskoj. Razlaže urbani korpus složenim i gustim pismom, usporednim primjerima direktno, i jasno. Kad opisuje i ovdje i tamo, čak i onda kad ne znamo je li to i tako bilo ili nije, sigurno je, uvjerljivo vlada mjestom. Bez voditeljske ambicije stoji na čelu mnogih analitičara, u vremenskom luku, od prošloga prema budućem. Svjesno upozorava na odgovornost u ime velike većine koja često, onako usput i s različitim motivima i neukim pravdanjem, svoje stajalište i mišljenje (s)trese iz sebe. O ukusima, itekako, valja diskutirati.

Poratna konsolidacija, tranzicijska konfuzija, imigracije, centralizacija... sve i sva opravdanja za stagnaciju grada potrošilo je vrijeme. Na to još i negativna selekcija, ekonomska emigracija, problemi obrazovanja, ugroženoga životnog kontinuuma, nestanak srednjeg sloja i građanske kulture – sve to i više od toga u išaranom gradu koji sve češće simbolizira, doslovno i metaforički, crna boja.

– Tu smo u gradu koji više ne razlikuje urbano zoniranje, ambijentalnu i tipološku prepoznatljivost.

– Teritorij „metropole” koja ne razlikuje završno izgrađeni prostor od neizgrađenog prostora, gdje sve ostaje ili postaje periferija (*Nikako do grada. Samo beskrajna predgrada.* J. V.)

– Grad kojim dominira i koncentrično ga siri profitabilni nekretninski krater.

– Grad koji je ugrozio svoju urbanu društvenost i neophodno bogatstvo razlika pa klaustrofobično uspostavlja suprotnost tabora: u

kulturi, medijima, koncertnim dvoranama, ali i na stadionima.

– Grad koji se opredijelio u svemu za manipulativno-koruptivni profesionalizam, a izgubio amaterski entuzijizam.

– Grad koji ne razlikuje dopustenu razinu buke i atmosferu neophodne tišine.

– Grad koji....

KNJIGA S BEZBROJ RAZLOGA I MOTIVA

Zbog toga, za pisati ove redove, točnije 250 stranica teksta, potrebno je smoci snage, zapustiti neke znatno finije teme od osobnog interesa, bolje reci – treba vremena i volje: provjeravati, odgovarati, dokazivati i suprotstavljati se, a to je najteže, ili najmanje inspirativno; biti na drugoj strani, kontra moći – individualnoj, institucionalnoj, pa čak i većinskoj, masovnoj struji prevladavajućeg diletantizma ili malograđanstvine. Biti metom kad frajcu populišćki corci: „*nezahvalno je, nepristojno, nepatriotski, pa i nehrvatski kritizirati*”.

U ovoj knjizi na scenu stupa inicijalni kredibilitet autorice, osobe visoke stručnosti, s glasnim, hrabrim otvorenim stajalištem prema svakome tematskom tabuu, kontra opcem, pasivnom i bezličnom zamoru.

U svakom skladno organiziranom europskom gradu, jasne razvojne strategije, a takvim se proglašavamo, o gradogradnji i svemu formativnom što to podrazumijeva: o njegovu identitetu i oblikovnoj strukturi, o prepletu urbanih tipologija i građanskoj kulturi brinu se – ili bi to trebale – mnoge institucije urbanoga razvoja i kontrole.

Takve, nominalno, po tablama na ulaznim vratima njihovih ureda prepoznaje i ovaj grad. Kako se to, već otrcano, ističe i svakodnevno upotrebljava u političkom zargonu – institucije s „preuzetom odgovornošću”:

– *Gradski ured za prostorno uređenje, izgradnju grada, graditeljstvo, komunalne poslove i promet*

– *Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada*

– *Zavod za prostorno uređenje grada Zagreba*

– *Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode*

– *Ministarstvo kulture – Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjeli; Hrvatsko vijeće za kulturna dobra*

– *Ministarstvo zaštite okoliša i prirode*

- Udruga hrvatskih arhitekata
- Društvo arhitekata Zagreba
- Hrvatska komora arhitekata
- Društvo povjesničara umjetnosti itd.

Reklo bi se: stameni bedem organizirane brige za zaštitu i razvoj grada.

Planerske institucije i gradski megauredi nadležni za sve aktivnosti u prostoru. Uporno ustrajući u preživjelim i odbacnim doktrinama, ne prihvaćajući alternative i posvjedočeno neinvazivna rješenja i metode, oni određuju razvojne strategije i vladaju javnim mnijenjem. Prema njima su nemoćne gotovo sve institucije zaštite kulturnih dobara – gradske, regionalne i nacionalne, koje bi morale imati glavnu i zadnju riječ kad je posrijedi spomenička sredina – a ona je uvijek i svuda na meti. Već prema prilikama one se zadovoljavaju formalizmima i deklarativnošću, a servilnim služenjem nositeljima vlasti i odluka pretvaraju se u objekte. Frustriranost kompenziraju rigidnom restrikcijom spram svakom odstupanju od petrificiranih načela struke i spram svake promjene. U takvoj situaciji nikakvog izgleda nema kreativna inicijativa ili fantazija, pa arhitekti – najbolji i posvjedočenih rezultata, nemaju pristupa u povijesne i spomeničke sredine u kojima vladaju anonimusi i diletanti. Za razliku od svojih kolega u Europi i svijetu, koji u dijalogu s baštinom stvaraju atrakcije, brendove ili globalno znamenje. [S. K.]

Usprkos britkosti izraza očite siline, suprotstavljanjima, dokumentiranoj averziji prema nekim društvenim malformacijama, da u knjizi nema osvrta na recentno-aktualne arhitektonske projekte, po mojem sudu knjiga ne bi bila polemickog karaktera. Knjiga, naime, u cjelini, potvrđeno spontanom fotoprizorima, nudi opis stanja naše stvarnosti, utemeljeno i precizno, realno, neupitno, duhovito, oštro, ali bez pretjerivanja.

Za „čitanje onoga što nije napisano“ potreban je oprez i znanje. Knjigu treba čitati pomnjivo, polako. Nedvojbeno će (p)ostati znak, opis jednog vremena i svjedočanstvo svakodnevne estetike otuđenja kojoj se neće naci suprotstaviti. Ako ih i bude, kako stvari stoje, novim dokazima u bliskoj budućnosti, bit će ih sve manje.

Knjiga je priziv savjesti, svih i svagdje, poziv na prošlu pamet, ali ne i na prošlu vrijeme.

Jer, iako su knjige S. K. uvijek povijesne, po temi i po značenju, kod Snješke je uvijek riječ o „nesentimentalnom rezanju prošlosti“. Njeno polazište i pismo nisu satkani od „uspomenskog tijesta“, rekao bi Ujević, ili „svile prošlih zbivanja“ [I. V.].

Izvjescu dozu gorčine koju pijem i dijelim sa Snješkom Knežević svakoga dana, večeras i u ovom društvu, ne treba vezati na izljev „ljubavi za svoj grad“, jer nije riječ o emocionalno obojenim stajalištima, već na manifestaciju stručne odgovornosti jasnoga etičkog stajališta i uvjerljive reakcije demonstrirane senzibilitetom spisateljskog dara. Knjiga je još jedna u nizu knjiga koje afirmiraju autoričin arbitrarni kredibilitet za grad u kojem visegeneracijski utemeljeno živi cijeli svoj život, pisana za građane, za asfalt i livade.

Kao što se i danas kroz Benjaminove tekstove može nastojati pobjeći od vlastitog prostora i svakodnevice... ovom knjigom, samo prividno kontradiktorno, pruža nam se nova prilika.

Čitiram:

No ipak, živjeti se još može i u Zagrebu i u drugim hrvatskim gradovima – uz disonance i nesklapnosti. Kad kasno ujesen i rano s proljeća nema opsade i odnekud izmle domaća djeca, mladi i stari, Stradun i dalje oduzima dah; Zrinjevac, oslobođen od sajamskih dašćara i kioska, smrada užeglog ulja i prepečeni kobasica, pokazuje svoje lijepo lice; na Hvaru miomirisom omamljuju ljubicasta polja lavande. Rijeka je sposobna rehabilitirati svoj fascinantni industrijski urbani krajolik; u Gredelju se mogu zamisliti novi centralni sadržaji, trgovi i parkovi; starim periferijama, Trešnjevki i Trnju, fantazije arhitekata pružaju sansu novog urbaniteta, Gornji grad izmještanjem ureda, politike i policije može postati gostoljubivijim i življim. I tim slikama nade upućeni su ovi tekstovi, motivirani najčešće bijesom i jadom. [S. K.]

Potvrdu da je Snješka Knežević, pisac ove knjige, supstancijalno, MAJSTORICA MISLI – pronađite i provjeravajte čitajući je.

U svojoj ustrajnosti energično sama kaže: *Kad je u pitanju baština, zaštita i obnova njene supstance, razgovarat ću i sa crnim vragom.*

Sve mi se čini, ide to i dalje...